

Anna Pachowicz

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
w Tarnowie

Instytucje oświatowe w Tarnowie w świetle lokalnej prasy („Unia” 1882–1887)

Jednym z dwutygodników, jaki ukazywał się w Tarnowie od 4 czerwca 1882 r., była „Unia”, wydawana naprzemiennie z innym dwutygodnikiem – „Pogoń”. Wydawcą obu pism był Józef Pisz, natomiast jego brat – Karol Pisz – nominalnym redaktorem naczelnym. W rzeczywistości i „Unią”, i „Pogonią” kierowali znani i wpływowi obywatele miasta Tarnowa: ks. dr Adam Kopyciński (faktyczny redaktor naczelny), dr Aleksander Pechnik i dr Karol Kaczkowski. 30 czerwca 1888 r. ukazał się ostatni numer „Unii”¹.

Mimo że pismo miało charakter ekonomiczno-społeczny, adresowane było do szerokiego grona odbiorców i ukazywało się dwa razy w miesiącu („wychodzi co drugą niedzielę”²). Omawiano w nim zarówno wiadomości z życia gospodarczego, jak i wydarzenia związane z działalnością oświatową miasta Tarnowa oraz regionu. „Unia” może więc być cennym źródłem informacji na temat edukacji, oświaty, nauczania i stanowić ważny przyczynek do dziejów tarnowskiego szkolnictwa pod koniec XIX w.³ Szczególnie ważne są te teksty prasowe, które odnoszą się do działalności na terenie Tarnowa takich instytucji oświatowych, jak: Towarzystwo Oświaty Ludowej, Kółko Przyjaciół Muzyki, Towarzystwo Przyjaciół Muzyki, Kółko Pedagogiczne, Towarzystwo ku Wspieraniu Ubogiej Młodzieży, Kółko Nauczycieli Szkół Wyższych.

Towarzystwo Oświaty Ludowej (TOL)

Spośród wymienionych wyżej instytucji oświatowych najwięcej informacji zawartych w „Unii” dotyczyło właśnie TOL. Informowano czytelników o wszelkich, nawet mniej istotnych, wydarzeniach dotyczących Towarzystwa. Po raz

¹ Dwutygodnik „Pogoń” przekształcono wtedy w tygodnik, który ukazywał się do 1914 r.

² Taka informacja drukowana była na każdej pierwszej stronie pisma w górnej części, z prawej strony.

³ Podstawę materiałową przedstawianych rozważań stanowią wybrane numery „Unii” z lat 1882–1887.

pierwszy z inicjatywą utworzenia tej instytucji w Tarnowie wystąpił w 1875 r. ks. Kazimierz Mikulski – bernardyn. Zadaniem TOL miało być krzewienie oświaty pozaszkolnej wśród drobnomieszczaństwa i chłopstwa. Aby osiągnąć zamierzony cel, konieczne było tworzenie nowych bibliotek, czytelni, organizowanie odczytów. Inicjatywa ks. Mikulskiego nie spotkała się jednak z aprobatą klas posiadających. Z podobną propozycją pod koniec 1881 r. wystąpili dwaj miejscowi dziennikarze – Karol Włodarski i Franciszek Winkowski⁴. Pomysł poparł ks. Adam Kopyciński – dyrektor Stowarzyszenia Rzemieślników Chrześcijańskich „Gwiazda Tarnowska”⁵, który w dniu 7 maja 1882 r. zorganizował zebranie organizacyjne TOL⁶. Mimo że nie posiadało ono jeszcze zatwierdzonego statutu⁷ – liczba chętnych do wpisania się w jego szeregi zwiększała się.

Na łamach „Unii” odnotowywane były informacje o osobach chętnych do wpisania się do Towarzystwa (np. w dniu 18 czerwca 1882 r. oprócz 98 członków „Gwiazdy” do TOL bardzo chętnie wpisywali się „najzacniejsi obywatele

⁴ Sugerowali oni, aby przyszłe Towarzystwo wzorowało się na lwowskim Stowarzyszeniu Oświaty Ludowej dla Lwowa i okolicy. B. Jaśkiewicz, *Działalność towarzystw oświatowych w Tarnowie w latach autonomii galicyjskiej*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1974, t. 17, s. 116–117.

⁵ Stowarzyszenie Rzemieślników „Gwiazdka Tarnowska” zostało powołane w dniu 5 września 1869 r. Jego nazwa nawiązywała do Stowarzyszenia ku Wspólnej Nauce i Rozrywce Towarzyszy Rzemieślniczych „Gwiazda” we Lwowie. W skład zarządu weszli: Andrzej Milczanowski, Adam Ajdukiewicz, Ignacy Smalec, Wojciech Gryniwicz, Wojciech Stawarski, Antoni Mirowski, Stanisław Wąsowicz, Franciszek Furmański, prezesem został Adolf Otwinowski, wybrano czterech kuratorów oraz piętnastu członków honorowych spośród inteligencji i rzemieślników. Kuratorami zostali Karol Ostoja Politański, Szczęsny Boczkowski, Stanisław Szeligiewicz, Konstanty Tetmajer, natomiast członkami honorowymi m.in.: Ludwik Boratyński, Jan Braitseer, Feliks Jarocki, dr Ludwik Pietrzycki, Józef Nowakowski, dr Herman Rosenberg, książę Władysław Sanguszko, Michał Świdorski, Józef Walczak, Stanisław Walczyński. W 1874 r. liczbę członków honorowych zwiększono do 72 osób. W statucie organizacji zapisano, że jej celem jest kształcenie młodzieży przemysłowej poprzez odczyty, wykłady i odczyty w gałęziach handlu i przemysłu, wykłady religii, ćwiczenia w stylistyce, rachunkach, rysunkach. Stowarzyszenie miało także zachęcać do oszczędności, udzielać zaliczek oprocentowanych oraz wsparcia w sytuacjach nadzwyczajnych. Członkami rzeczywistymi mogli zostać tylko nadzwyczajni czeladnicy pracujący w Tarnowie. Jednorazowe wpisowe wynosiło 1 złr, składki tygodniowe 10 centów (5 na administrację i zapomogę, 5 na zaliczkę, która stawała się własnością wpłacającego). W 1881 r. nazwa Stowarzyszenia została zmieniona na „Gwiazdę Tarnowską”. B. Jaśkiewicz, *Działalność towarzystw oświatowych w Tarnowie w latach autonomii galicyjskiej...*, s. 105–141; tenże, *Rzemieślnicze stowarzyszenia społeczno-kulturalne w Tarnowie (1860–1918)*, „Studia Historyczne” 1975, z. 3, s. 323–337; tenże, *Towarzystwo Oświaty Ludowej w Tarnowie*, „Rocznik Tarnowski” 1997/1998, s. 99–110; S. Potępa, *Życie kulturalne w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. 2, *Czasy rozbiorów i drugiej Rzeczypospolitej*, praca zbiorowa pod red. F. Kiryka, Z. Ruty, Tarnów 1983, s. 377–405.

⁶ W 1910 r. połączyło się ono z Krakowskim Towarzystwem. Księgozbiór TOL powiększał się w drodze darowizn. Największą przekazał ks. Marcin Leśniak, ofiarując 800 woluminów w 1886 r.

⁷ Nad jego przygotowaniem pracowali ks. dr Adam Kopyciński oraz dr Aleksander Pechnik.

miasta”⁸: m.in. ks. dr A. Kopyciński, Z. Morawski, S. Matwij, J. Schütz, A. Osuchowski, J. Rudnicki, J. Ciejka, J. Bereczkowski⁹; wśród kolejnych zapisanych do TOL, do dnia 18 listopada 1882 r., byli m.in.: Szczęsny Boczkowski, nauczyciele gimnazjum Jan Kornicki, Kornel Kossak, ks. Henryk Łoziński, Wincenty Maziarski, Przemysław Zieliński, Tadeusz Włodarski, Bronisław Trzaskowski dyrektor gimnazjum, urzędnicy kolei Marceli Ryczak i Józef Stolaski¹⁰; kolejnymi członkami zostali: Maria Pawłowska, Zofia Strzałkowska, Ludwik Biernacki, Stanisław Jarecki, Karol Foerster; w 1883 r. Towarzystwo zrzeszało 100 członków (płacących składkę¹¹, w maju tego roku do TOL wpisały się dwie osoby: Maria Germanowa i Ludwik Styrna¹²).

Ponadto w „Unii” zamieszczono listę osób, które zdecydowały się przekazać książki, broszury dla TOL. Dzięki ich ofiarności liczebność księgozbioru TOL ciągle wzrastała, np. w listopadzie 1882 r. czytelnia TOL „powiększyła się o kolejne tomy, w sumie liczy 50 dzieł oraz 63 broszury w tomach i zeszytach”¹³, w kwietniu 1883 r. za sumę 64 złr zakupiono książki dla ośmiu czytelni, zaprenumerowano czasopisma „Chatę”, „Wieniec”, „Pszczółkę”¹⁴. Otwarto także nowe czytelnie w Szynwałdzie i Skrzyszowie; zarząd nad nimi objęli proboszczowie Kopacz i Górski, a Towarzystwo przesłało dla obu tych czytelni po 13 książeczek. Czytelnią tarnowską, w której znajdowało się „ok. 70 dzieł większej objętości”¹⁵, zarządzał Józef Bereczkowski. W maju 1883 r. kolejne woluminy („Rocznik Misji Katolickich” – w niemieckim wydaniu, broszury, książeczki do modlenia¹⁶) ofiarowali duchowni¹⁷ oraz P. Ogonkiewicz – nauczycielka – 5 publikacji, a W. Wójcik – weterynarz – 12 broszur¹⁸. W listopadzie 1883 r. czytelnia wzbogaciła się m.in. o dary pochodzące od biskupa Józefa Pukalskiego (egzemplarze „Przeglądu Lwowskiego”), od ks. kanonika Walczyńskiego (*Historię Holzwartha*, tom piąty), od M. Baranowskiego (bro-

⁸ „Unia” 1882, nr 2, s. 5.

⁹ Tamże.

¹⁰ Jako członkowie wspierający złożyli na cele towarzystwa: „Wydział Rady pow. 10 złr., ks. Antoni Bereziński, proboszcz xx. Filipinów 2 złr., ks. Jan Jaworski spirytualny w sem. duch. 1 złr. (I rata), zaś K. Baum ofiarował 150 listów i kopert z nagłówkiem: Towarzystwo Oświaty Ludowej w Tarnowie” – „Unia” 1882, nr 13, s. 4.

¹¹ „Unia” 1883, nr 8, s. 5.

¹² „Unia” 1883, nr 10, s. 5.

¹³ Ofiarodawcami byli: „J. Delong 1 tom, M. Baranowski, kilka utworów Słowackiego, ks. Maciej Pięch, wikary w Zasowie, 2 dziełka, ks. dr J. Bąba, Dzieła Ludwika Osieńskiego w 4 tomach i 2 broszury, Władysław Iwański, urzędnik kasy oszczędności 1 dziełko, dr Pechnik 1 broszurę, Kamil Baum, kilka broszur, kanonik Walczyński „Gazetę Tarnowską”, red.[akcje – AP] „Unii” i „Pogoni” dzienniki nadsyłane do redakcji” – „Unia” 1882, nr 13, s. 4.

¹⁴ „Unia” 1883, nr 8, s. 5.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ „Unia” 1883, nr 10, s. 5.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

szury), od L. Biernackiego (4 dziełka), od Z. Morawskiego (2 roczniki „Przyrodnika” i broszury¹⁹). Z kolei w listopadzie 1884 r. w bibliotece TOL znalazły się m.in. dzieła Sienkiewicza²⁰; natomiast w kwietniu 1886 r. nauczyciel z Wierchosławic – Franciszek Marzec – przekazał dzieła Kraszewskiego²¹. W październiku 1886 r. zakupiono dla biblioteki m.in. dzieła Kraszewskiego oraz wydawnictwa Lwowskiego Koła Literackiego „Dla Stryja”²², w kwietniu 1887 r. dr K. Miodowicz przekazał 4 dzieła, a księgarz E. Menkes – 24 dzieła²³.

„Unia” zamieszczała dokładne terminy oraz programy planowanych walnych lub nadzwyczajnych zgromadzeń TOL (np. informowała, że walne zgromadzenie tarnowskiego TOL odbędzie się dnia 15 października 1882 r. w sali Stowarzyszenia Gwiazdy²⁴; kolejne walne zebranie TOL zwołano na 7 marca 1887 r. o godzinie 18.00 w sali „Gwiazdy”, w programie obrad przewidywano wybór prezesa wydziału oraz odczytanie sprawozdań wydziału i komisji lustracyjnej, wraz z wnioskiem o udzielenie absolutorium²⁵). Obok wiadomości o charakterze organizacyjnym informowano również o decyzjach podjętych w trakcie obrad przez uczestników walnych zgromadzeń, np. w trakcie posiedzenia w dniu 30 listopada 1882 r. wydział TOL podjął decyzję o utworzeniu czytelnicy w następujących miejscowościach: Pogórska Wola, Zaczarnie, Żukowice, Klikowa i Krzyż²⁶; ponadto zadeklarował, w miarę zwiększania się funduszy,

¹⁹ „Unia” 1883, nr 24, s. 6.

²⁰ „Unia” 1884, nr 22, s. 6.

²¹ „Unia” 1886, nr 8, s. 5.

²² „Unia” 1886, nr 21, s. 6.

²³ „Unia” 1887, nr 7, s. 6.

²⁴ „Unia” 1882, nr 10, s. 5.

²⁵ „Unia” 1887, nr 5, s. 6.

²⁶ Dnia 2 listopada 1884 r., działając na mocy uchwały Wydziału TOL, R. Zawadzki wraz z ks. A. Kopycińskim rozpoczął „lustrację czytelnicy w Krzyżu”. Opiekę nad czytelnicy sprawuje nauczyciel Józef Lesiak. Według informacji liczba osób wypożyczających książki wynosi 39, a liczba przeczytanych dziełek wynosi 200. TOL w Tarnowie prenumeruje dla tej czytelnicy takie pisma, jak: „Niedziela”, „Wieniec”, „Pszczółka”, „Nowiny” i „Chata” w dwóch egzemplarzach. Do licznie zgromadzonych włościan przemówił ks. A. Kopyciński, zwracając uwagę na korzyści, jakie płyną z istnienia czytelnicy, „wskazując konieczność jednoczenia się i oświecania, doniosłość kółek rolniczych, zapobiegliwość i zyczliwość inteligencji około podniesienia moralnego i materialnego naszych włościan i zachęcił do założenia sklepiku, któreby zaspokoili najniezbędniejsze ich potrzeby i pośredniczył w sprzedawaniu tych artykułów, jakie mają pojedynczo wynosić do miasta ze stratą znaczną czasu i pieniędzy”. Następnie głos zabrał R. Zawadzki, a potem rozpoczęła się dyskusja. Włościanie byli chętni do zbudowania szkoły i sklepiku. Natomiast 9 listopada 1884 r. udali się do Klikowej, odwiedzili istniejące tam kółko rolnicze. R. Zawadzki i ks. dr A. Kopyciński spotkali się z Władysławem Kaczkowskim – nauczycielem, ks. Łętkowskim oraz licznie zebranymi włościanami w budynku wybudowanej rok wcześniej szkoły. W Klikowej biblioteczka miejscowa składa się z 70 książek przesłanych z TOL, z 9 książek darowanych przez Władysława Kaczkowskiego, 9 książek ofiarowanych przez miejscowego nauczyciela p. Henryka Woelfle, w swoich zbiorach posiadała także czasopisma: „Niedziela”, „Wieniec”, „Pszczółka”, „Chata”, „Nowiny” i „Tygodnik Rolniczy”. Ze statystyk wynikało, iż

chęć zorganizowania kolejnych czytelni, a do zakresu swej działalności włączył wioski i miasta leżące w powiatach: tarnowskim, brzeskim, dąbrowskim i pilźnieńskim, jako najbliższej okolicy Tarnowa²⁷.

Podczas zwyczajnego posiedzenia pod przewodnictwem Ryszarda Zawadzkiego w dniu 7 grudnia 1883 r. informowano: o przekazaniu przez Towarzystwo Gwiazdy dla TOL – biblioteki, sali do swego użytku, o otwarciu nowych czytelni w Strusinie i Grabówce, o planowanej, od nowego roku, prenumeracie 10 egzemplarzy czasopism: „Niedziela”, „Wieniec”, „Pszczółka” dla istniejących czytelni, a dla tarnowskiej – oprócz „Dziennika Polskiego” i „Czasu” – zamierzano zakupić dzieła Sienkiewicza, Kraszewskiego i Rzewuskiego²⁸.

W trakcie zwyczajnego miesięcznego posiedzenia TOL, dnia 30 września 1884 r., przedmiotem długiej dyskusji była sprawa odczytów urządzanych przez TOL w sali Stowarzyszenia „Gwiazdy”. Obradom przewodniczył wiceprezes ks. dr A. Kopyciński, który stwierdził, że nie ulega najmniejszej wątpliwości, iż odczyty z dziedziny dziejów ojczystych, literatury polskiej, historii powszechnej, geografii przyczyniły się do „szerzenia oświaty”²⁹, gromadziły wielu zainteresowanych omawianymi tematami. Jednak z drugiej strony wiceprezes zastanawiał się, „czy owe odczyty, zakładanie czytelni ludowych, uposażanie je odpowiednimi dziełkami, mają już zupełnie odpowiedzieć zadaniu i celom Towarzystwa, czy to już ma wystarczyć do szerzenia oświaty”³⁰. Wspomniał, że zajmował się tą sprawą w trakcie przerw między obradami sejmu we Lwowie, porównując organizację TOL do działającego Stowarzyszenia „Gwiazdy” we Lwowie. Stwierdził, że „chodzi bowiem o to, aby mieszkańcom Tarnowa, potrzebującym oświaty nie urywkowo i luźnie podawać wiadomości z pojedynczych działów nauki, jak to właśnie za pomocą odczytów się dzieje, ale aby zaprowadzić naukę ciągłą pojedynczych przedmiotów połączoną z odpowiednimi wykładami”³¹. Ks. dr A. Kopyciński wystąpił z propozycją organizowania nauki w godzinach wieczornych, nadal odnosząc się do przykładu Lwowa, który

czytelnia posiada 106 czytelników, na jednego przypada 5,5 książki. W dni świąteczne organizowane są spotkania z włościanami, podczas których W. Kaczkowski czyta fragmenty książek. Miejscowy sekretarz Rady Gminnej założył sklep z własnych funduszy, ks. dr Kopyciński wsparł inicjatywę składkami zebranymi w Tarnowie (w kwocie 17 zlr.). W trakcie inspekcji dostrzeżono duże zaangażowanie W. Kaczkowskiego w pracę na rzecz włościan (prenumerata pism, organizacja pogadanek). Wspomniano również o zaangażowaniu śp. Karola Kaczorowskiego, którego działalność przyczyniła się do wybudowania szkoły i przekształcenia wioski z licej i zacofanej w oświeconą. Dzięki temu dzieci mogą uczęszczać do szkoły, a dorośli regularnie spotykać się na odczytach i pogadankach. „Unia”, 16 XI 1884, nr 23, s. 2.

²⁷ „Unia” 1882, nr 14, s. 5.

²⁸ „Unia” 1883, nr 26, s. 7.

²⁹ „Unia” 1884, nr 20, s. 6.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

ma „tak liczny zastęp inteligencji i tak liczne szkoły”³². Następnie wspomniał, że dyrekcja tutejszego Stowarzyszenia „Gwiazdy” przyrzekła współpracę w tej dziedzinie i obiecała gorliwie zachęcać członków do pilnego ucześnieczania. Wnioski w tej sprawie przyjęto jednomyślnie.

Dnia 25 stycznia 1885 r. w niedzielę, w walnym zgromadzeniu TOL w sali Stowarzyszenia „Gwiazdy” wzięli udział licznie zgromadzeni członkowie, obrady rozpoczął prezes R. Zawadzki, a następnie głos zabrał sekretarz J. Rychlik, przekazując zebrany sprawozdanie z rocznej działalności³³.

„Unia” informowała o planowanych i już odbytych odczytach, zamieszczała ich dokładne terminy oraz tematy, np. „w niedzielę dnia 19 bm. miał dr J. Walczyński odczyt w sali Towarzystwa Oświaty³⁴ w obecności – A.P.] bardzo licznie zgromadzonej publiczności”³⁵, zaś w niedzielę 29 kwietnia 1883 r. planowano odczyt ks. dr. A. Kopycińskiego, natomiast 6 maja 1883 r. – odczyt *O Panu Tadeuszu* – dr A. Pechnika w sali Towarzystwa Oświaty, o godzinie 20.00³⁶. Z kolei 2 grudnia 1883 r. prof. J. Zieliński omawiał temat *O przyczynach upadku Polski*³⁷.

W „Unii” zamieszczano także informacje odnoszące się do tzw. życia codziennego TOL, np. w dniu 10 lutego 1884 r. w Pilźnie została założona przez Pilźnieńskie Towarzystwo Oświaty czytelnia i wypożyczalnia dziełek dla ludu³⁸, natomiast czytelnię w Ptaszkowej utworzono 31 marca 1884 r.³⁹. Analizując informacje dotyczące spraw oświatowych w „Unii”, można dostrzec, iż działalności Towarzystwa poświęca się stosunkowo dużo uwagi. Dostrzega się zaślugi tej instytucji, ale także krytykuje, np. w grudniu 1887 r. pisano, iż TOL w Tarnowie „słabe daje znaki życia i nie spełnia swego zadania w tym stopniu, jakby przy szczerych chęciach członków i rozległym polu działania spełniać mogło”⁴⁰.

Tarnowski oddział Towarzystwa Pedagogicznego⁴¹ (TP)

„Unia” informowała swoich czytelników o działalności TP w Tarnowie, przekazując przede wszystkim sprawozdania z walnych zgromadzeń, zebrań oraz zjazdów Towarzystwa, np. w dniu 1 października 1882 r. miało miejsce

³² Tamże.

³³ „Unia” 1885, nr 3, s. 6.

³⁴ „Unia” 1883, nr 8, s. 5.

³⁵ Tamże.

³⁶ „Unia” 1883, nr 10, s. 5.

³⁷ „Unia” 1883, nr 25, s. 5.

³⁸ „Unia” 1884, nr 3, s. 3.

³⁹ Wydział Krakowski TOL przekazał dla tej czytelnicy 100 książeczek, ponadto kilkanaście książeczek do rozdania ludowi. „Unia” 1884, nr 7, s. 5.

⁴⁰ „Unia” 1887, nr 26, s. 5.

⁴¹ „Unia” 1882, nr 1, s. 1.

Walne Zgromadzenie TP. Rozpoczął je sekretarz J. Ciejka, odczytaniem protokołu poprzedniego posiedzenia, następnie prezes R. Vimpeller poinformował zebranych o sytuacji tarnowskiego oddziału TP. „Czynność tarnowskiego oddziału zwiększyła się w ostatnich latach, [...] szkoła przemysłowo-handlowa świadczy dobrze o jego działaniu”⁴². Do TP należało 115 członków, a fundusz obrotowy wynosił 105 złr 20 ct. TP zorganizowało cztery walne zebrania oraz cztery konferencje⁴³. W dalszej części obrad prof. dr A. Pechnik przekazał informacje dotyczące zjazdu, jaki odbył się w Kołomyi i ocenił, że wyniki tego spotkania są niezadowolające. Zarząd główny „nie przedstawił żadnych ważnych spraw do rozstrzygnięcia, [...] żadnych wniosków dotyczących niedostatków naszego szkolnictwa, a przeszkodził przyjęciu memoriału wniesionego przez oddział tarnowski”⁴⁴. Uzasadniał także powody, które sprawiły, iż sprzeciwił się w swojej wypowiedzi stwierdzeniu, „że trzeba zmusić wszystkich bez wyjątku Żydów, aby dzieci posyłali do szkoły publicznej; byłoby to z jednej strony niezgodne z zasadą tolerancji, bo prawowierny Żyd wolałby śmierć ponieść niż oddać dziecko do szkoły katolickiej; z drugiej zaś strony, zagrażałoby to i nam wielkim niebezpieczeństwem, bo mielibyśmy w takim razie w wielu miejscach większość dzieci żydowskich, a szkoły te musiałyby według projektu, wniesionego przez p. ministra, otrzymać nauczycieli Żydów i stracić charakter katolicki”⁴⁵. Następnie przystąpiono do wyboru zarządu. Funkcję prezesa objął ponownie prof. R. Vimpeller, wiceprezesa dr A. Pechnik, sekretarza J. Ciejka; członkami wydziału wybrani zostali – Mankowicz kierownik szkoły w Strusinie, ks. dr A. Kopyciński, prof. Zygmunt Morawski. Zgromadzenie zakończył odczyt prof. Ignacego Przybyłkiewicza⁴⁶.

W dniu 2 stycznia 1887 r. w programie walnego zebrania TP znalazły się m. in. następujące punkty: odczytanie ostatniego protokołu, sprawozdań – przewodniczącego z działalności oddziału TP w Tarnowie, skarbnika ze stanu kasy, bibliotekarza ze stanu biblioteki, ponadto wybór nowego zarządu i sprawozdanie H. Mendochy⁴⁷ ze zjazdu pedagogicznego we Lwowie.

Na łamach „Unii” ukazywały się także zapowiedzi walnych zgromadzeń. Informacje z podpisami przewodniczącego TP – F. Nowickiego oraz sekretarza J. Bereczkowskiego zawierały wówczas także program zebrania. Zapowiadano więc walne zebranie na dzień 30 maja 1887 r., a w porządku obrad przewidywano: zapoznanie zebranych z protokołem z ostatniego posiedzenia, odczyt F. Habury (na temat *Stanowisko J. I. Kraszewskiego w literaturze polskiej*),

⁴² „Unia” 1882, nr 10, s. 6.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tekst jego wystąpienia miał zostać opublikowany na łamach „Unii” i „Pogoni”. Tamże.

⁴⁷ „Unia” 1886, nr 25, s. 5.

omówienie spraw burs dla synów nauczycieli, wybór delegata na XXI zjazd TP w Stanisławowie⁴⁸.

Podczas nadzwyczajnego zebrania TP w dniu 6 listopada 1887 r. uchwalono wniesienie przez Zarząd Główny petycji do Wysokiego Sejmu z prośbą o przyznanie nauczycielom dodatków pięcioletnich po 50 złr, zamiast projektowanego przyznania połowie nauczycieli każdego okręgu dodatków osobistych po 50 złr⁴⁹.

Zarząd oddziału tarnowskiego zwrócił się z prośbą do delegatów, którzy zadeklarowali, że będą zbierali składki na rzecz burs dla synów nauczycieli, aby zebrane kwoty nadesłali najpóźniej do 28 grudnia 1887 r.⁵⁰

W „Unii” publikowano także zaproszenia kierowane do członków TP na walne zebrania, np. w dniu 1 stycznia 1888 r. o godzinie 14.00. Podczas tego zebrania planowano przedstawić sprawozdania z czynności wydziału (od stycznia do grudnia 1887 r.), sprawozdania skarbnika, bibliotekarza, delegata na zjazd w Stanisławowie F. Marca. Kolejne punkty planu były następujące: dokonanie wyboru władz Wydziału oraz wysłuchanie odczytu Franciszka Nowickiego *O społecznym stanowisku kobiety*⁵¹.

W działalność tarnowskiego oddziału wpisują się także zjazdy Towarzystwa Pedagogicznego. Jeden z nich – XVIII Zjazd Towarzystwa Pedagogicznego – organizowany był w Tarnowie w dniach 17–19 lipca 1884 r. W związku z tym „Unia” zamieszczała na bieżąco informacje organizacyjne dotyczące programu zjazdu, komitetu miejscowego (powołanego pod przewodnictwem burmistrza wraz z utworzonymi komisjami: informacyjną, obiadową, kwaterunkową, wycieczkową), imienne spisy uczestników zjazdu, opłaty. W dniu 17 lipca po nabożeństwie w katedrze nastąpiło pierwsze posiedzenie w sali kasy oszczędności. W trakcie drugiego dnia obrad 18 lipca zajmowano się sprawami zmian w ustawie szkolnej z 1873 r. „O stosunkach prawnych stanu nauczycielskiego”, dyskutowano nad propozycją zmian art. 5, 6, 7 tej ustawy⁵². Odnotowywano także zjazdy odbywające się w innych miastach. Informowano więc o XX Zjeździe TP we Lwowie w dniach 19 i 20 lipca 1886 r. Czytelnicy mogli dowiedzieć się, że wzięło w nim udział 300 osób, nie był więc on tak liczny jak wcześniejsze zjazdy w Krakowie, Nowym Sączu czy Tarnowie⁵³.

⁴⁸ „Unia” 1887, nr 10, s. 4.

⁴⁹ „Unia” 1887, nr 23, s. 6.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ „Unia” 1887, nr 26, s. 4.

⁵² „Unia” 1884, nr 16, s. 2.

⁵³ „Unia” 1886, nr 15, s. 2–3; „Unia” 1886, nr 16, s. 2–3; „Unia” 1886, nr 17, s. 4.

Kółko Przyjaciół Muzyki (KPM)

Działalność utworzonego w Tarnowie w 1869 r. KPM wpisuje się również w historię działalności kulturalno-oświatowej miasta. W „Unii” podkreślano zaangażowanie KPM w przygotowanie wydarzeń kulturalnych, np. wieczorów muzyki, imprez upamiętniających rocznice urodzin, śmierci wybitnych postaci czy wydarzeń z historii Polski. Na łamach „Unii” zamieszczano dokładne programy imprez, starając się nie tylko poinformować, ale także zachęcić do wzięcia udziału w konkretnym wydarzeniu. Tak np. 4 czerwca 1882 r. Kółko Przyjaciół Muzyki organizowało wieczór, określany jako muzykalno-deklamacyjny, pod kierownictwem artystycznym Szymona Bendy⁵⁴.

„Unia” drukowała także podziękowania dyrekcji Tarnowskiej „Gwiazdy”, jej prezesa ks. dr Kopycińskiego i sekretarza J. Styły dla KPM za zorganizowanie w dniu 19 kwietnia 1883 r. koncertu, z którego dochód został przekazany dla inwalidów, wdów, sierot Stowarzyszenia Rękodzielników „Gwiazda Tarnowska”. W sumie udało się zebrać 75 złr⁵⁵.

KPM zapraszało np. w dniu 6 grudnia 1883 r.⁵⁶ na wieczorek poświęcony pamięci Adama Mickiewicza⁵⁷, a w rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja 1886 r.⁵⁸ na koncert do sali kasyna. W programie znalazły się utwory: *Polonez na wielką orkiestrę* Żeleńskiego, *Piosenka młodego wygnańca* Czerwińskiego oraz występ chóru mieszanego z *Wieczornicą* z towarzyszeniem orkiestry. Początek o 17.30⁵⁹. Dnia 10 maja 1886 r. KPM powtórzyło swój ostatni koncert, z częściowo zmienionym repertuarem⁶⁰. „Unia” komentowała także wydarzenia kulturalne, np. „obydwa utwory Żeleńskiego Polonez i Mazur wyszły równie starannie jak za pierwszym razem, a wartość ich występuje w tym, iż więcej razy słyszane zamiast powszednieć, coraz więcej budzą w słuchaczu zajęcia i zadowolenia. Chór mieszany z *Wieczornicą* Noskowskiego i sekstet z *Halki* oddano tym razem mniej starannie; mimo energii dyrygującego, mimo usiłowań pani M., której wysokiemu ukształceniu muzycznemu i niezmordowanej pracy nad przysposobieniem głosów [...] prowadzenie żeńskiego chóru zawdzięczamy, śpiew ciągnął się leniwo, bez pewności, energii i życia. Prawdopodobnie za-

⁵⁴ „Unia” 1882, nr 1, s. 5.

⁵⁵ „Unia” 1883, nr 9, s. 5.

⁵⁶ „Unia” 1883, nr 25, s. 5.

⁵⁷ KPM zorganizowało także wieczór muzyczny dla uczczenia pamięci A. Mickiewicza w dniu 1 grudnia 1886 r. o godz. 17.30. W programie znalazły się m.in. utwory: Schumana, Lista, Czajkowskiego, Moniuszki, Chopina, Wieniawskiego. „Unia” 1886, nr 24, s. 6.

⁵⁸ „Unia” 1886, nr 9, s. 5. W roku następnym, 5 maja 1887 r. z okazji kolejnej rocznicy uchwalenia konstytucji 3 maja KPM zorganizowało również uroczysty koncert. „Unia” 1887, nr 10, s. 5.

⁵⁹ „Unia” 1886, nr 9, s. 5.

⁶⁰ „Unia” 1886, nr 10, s. 6.

niedbano próby, która przecież po 6 dniach była przed nowym wystąpieniem konieczną⁶¹.

W „Unii” odnaleźć można także bieżące ogłoszenia KPM, np. dotyczące rozpoczęcia od 1 grudnia 1886 r. kursu zimowego dla kobiet i mężczyzn (w programie kursu znalazły się m.in. nauka gry na skrzypcach (trzy razy w tygodniu, 3 osoby na godzinę, pod kierunkiem Salo Ban’a, którego przedstawiano następująco: „ukończony konserwatysta i odszczególniony złotym medalem na konkursie w Wiedniu”⁶²); nauki gry na fortepianie (nauczycielem był dyrektor artystyczny KPM); nauki śpiewu solowego oraz chóralnego⁶³.

KPM przypominało również o rozpoczęciu sezonu zimowego, w związku z tym zaczynały się systematyczne próby chóru męskiego, a już 20 października 1887 r. zapraszano na występ chóru⁶⁴. KPM, chcąc ożywić cotygodniowe czwartkowe spotkania zapowiadało, że będą one odbywać się pod nazwą wieczorków czwartkowych⁶⁵. „Unia” nie tylko informowała o działaniach KPM, ale także komentowała minione wydarzenia, np. kiedy podczas zjazdu leśników w Tarnowie, w sali teatralnej doszło do połączonego występu KPM oraz Towarzystwa Śpiewackiego ze Lwowa „Lutnia”, licznie przybyła publiczność mogła podziwiać umiejętności wykonawców. „Podobać się może każda muzyka, każda wywoływać najrozmaitsze stany duszy w słuchaczu, [...] żadna nie działa tak potężnie [...] jak czyni to klasyczna, która wszystkim dostępna i zrozumiała, najwięcej podnosi i uszlachetnia umysły. [...] udział Kółka ograniczył się do śpiewu dwóch utworów na sopran. [...] interpretacja obydwu tych utworów wymaga prawdziwie artystycznego przysposobienia”⁶⁶.

Towarzystwo Przyjaciół Muzyki (TPM)

Towarzystwo to powstało w Tarnowie w 1880 r.⁶⁷ Jego członkowie angażowali się przede wszystkim w organizację uroczystości upamiętniających różnorodne rocznice państwowe. W „Unii” zamieszczano więc informacje o terminach wydarzeń, komentowano ich przebieg, oceniano poziom artystyczny, np. 29 listopada 1882 r. w Tarnowie miał miejsce wieczór muzykalno-deklamacyjny, upamiętniający wieszczą Adama Mickiewicza⁶⁸; z kolei 18 marca 1883 r. informację o zorganizowaniu przez Towarzystwo wieczoru artystyczne-

⁶¹ Tamże.

⁶² „Unia” 1886, nr 24, s. 6.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ „Unia” 1887, nr 21, s. 7.

⁶⁵ „Unia” 1887, nr 23, s. 6.

⁶⁶ „Unia” 1887, nr 20, s. 6.

⁶⁷ M. Sasiadowicz, E. Stańczyk, B. Sawczyk, *Tarnowskie kalendarium*, Tarnów 2004, s. 22.

⁶⁸ „Unia” 1882, nr 14, s. 5.

go uzupełnił komentarz: „za urządzenie licznej orkiestry (21 członków) należy się towarzystwu wielkie uznanie”⁶⁹, jednak autor artykułu podpisujący się „G” zwrócił uwagę, iż „trudno pp. dyletantów nakłonić do wytrwałej nauki, lecz spodziewamy się, że upodobanie w śpiewie będzie potęgowało się coraz więcej pośród naszej młodzieży”⁷⁰. „Unia” z 6 czerwca 1883 r. zamieściła informacje o wieczorku w Towarzystwie Muzycznym, który „udał się dobrze”⁷¹.

Towarzystwo ku Wspieraniu Ubogiej Młodzieży

Towarzystwo zostało utworzone 29 października 1882 r. W odniesieniu do niego używano również nazwy: „Stowarzyszenie ku Wspieraniu Ubogiej Młodzieży Szkół Ludowych Tarnowskich”. Głównym jego zadaniem była organizacja pomocy ubogim dzieciom ze szkół ludowych. Problem dostrzeżono zimą 1876 r., kiedy z powodu silnych mrozów duża część ubogich dzieci nie uczęszczała do szkoły. Wówczas powstał Komitet pod przewodnictwem Franciszka Habury – inspektora okręgowego, w skład którego wchodził nauczyciele ze szkół ludowych. Komitet działał przez trzy lata, jego zadaniem miała być różnorodna pomoc dla ubogich dzieci (żywność, ubrania, książki, przybory szkolne). Pomoc, jaką zorganizowano w tym czasie, można wycenić na ok. 1500 złr.⁷²

Komitet chciał zapewnić ubogim dzieciom stałą pomoc, a przynajmniej skromny zasilek w czasach niedostatku, dlatego przygotował odpowiednie statuty, które zatwierdziło c.k. Namiestnictwo. W związku z tym biorący udział w zebraniu (około trzydziestu osób, głównie nauczycieli⁷³ wraz ze starostą L. Ponińskim) zostali poinformowani o szczegółach organizacyjnych Stowarzyszenia. Najpierw odczytano sprawozdanie z trzyletniej działalności Komitetu, następnie głos zabrał F. Habura, wyjaśniając powody, dla których Komitet uznał za stosowne powierzyć obowiązki dotąd spełniane staraniom nowego towarzystwa. Potem przystąpiono do wyboru władz, w skład których weszli: L. Poniński – prezes, F. Habura – wiceprezes, E. Gabryelski – sekretarz, J. Schültz – skarbnik, dr A. Ringelheim, ks. dr A. Kopyciński i J. Berezowski jako rewidenty⁷⁴. L. Poniński, przyjmując wybór wspomniął o zaangażowaniu ustępującego Komitetu, w szczególności o zasługach F. Habury, do którego zwrócił się

⁶⁹ „Unia” 1883, nr 7, s. 6.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ „Unia” 1883, nr 10, s. 5. S. Potępa, *Życie kulturalne w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, t. 2, *Czasy rozbiorów i drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 396–397.

⁷² „Unia” 1882, nr 12, s. 6.

⁷³ W tym miejscu wspomniano, że do Stowarzyszenia Oświaty Ludowej w Tarnowie zapisało się 50 osób, w tym 26 nauczycieli. Tamże.

⁷⁴ Tamże.

z prośbą o dalsze wykonywanie obowiązków równie gorliwie jak dotąd, z poświęceniem i zaangażowaniem. W trakcie tego spotkania zgłoszone zostały jeszcze dwa wnioski: pierwszy I. Przybyłkiewicza – dotyczący sposobu, w jaki należy ściągać miesięczne składki od członków (postanowiono jednak pozostawić ten problem do rozważenia władzom), wniosek drugi zaś ks. dr A. Kopycińskiego – „co do dyspensy dla wydziału względem utworzyć się mającego funduszu żelaznego” (który nie uzyskał większości głosów zgromadzonych⁷⁵).

W trakcie walnego zgromadzenia członków Towarzystwa ku Wspieraniu Ubogiej Młodzieży, w dniu 4 listopada 1883 r., pod przewodnictwem L. Ponińskiego zajmowano się zmianą dwóch artykułów statutu. Ostatecznie postanowiono uchwalić je w następującym brzmieniu: „1) minimalna wkładka miesięczna członków wynosić ma na przyszłość zamiast 25 ct. tylko 10 ct.; 2) liczbę członków Wydziału powiększono z 9 na 15 i postanowiono wybierać do tegoż więcej członków spoza sfer nauczycielskich, aby tym sposobem zainteresować szersze koła publiczności sprawami Towarzystwa”⁷⁶. Na kolejny rok działalności Towarzystwa 1883/1884 wybrano do wydziału następujące władze: prezes L. Poniński, zastępca prezesa F. Habura, sekretarz E. Gabryjelski, skarbnik H. Mendocha, członkowie T. Hołyńska, L. Hupkówna, F. Łazarski, dr A. Ringelheim, J. Ruszczyński i ks. S. Walczyński, ponadto w skład Wydziału weszło 5 członków z głosem doradczym z grona nauczycieli szkół miejskich. Wszystkich chętnych do zapisania się do Towarzystwa zapraszano do sekretarza E. Gabryjelskiego lub skarbnika H. Mendochy. Przypominano jednocześnie, że składki można wpłacać z góry na dłuższy czas lub miesięczne⁷⁷.

Czwarte doroczne spotkanie członków Stowarzyszenia opiekującego się młodzieżą tarnowskich szkół ludowych miało miejsce 3 stycznia 1886 r.⁷⁸ W trakcie spotkania przedstawiono zebranym protokół z poprzedniego zebrania, sprawozdanie z całorocznych czynności, a skarbnik H. Mendocha⁷⁹ poinformował o stanie kasy od dnia 16 listopada 1884 do 20 grudnia 1885 r., natomiast rewident Łoziński poinformował o przeprowadzonej rewizji rachunków i kasy Stowarzyszenia⁸⁰. Towarzystwo w styczniu 1887 r. rozwiesiło na murach miasta odezwę do mieszkańców, podpisaną przez księcia L. Ponińskiego, w której „Wydział Stowarzyszenia opiekującego się ubogą dziatwą wszystkich tutejszych szkół ludowych bez różnicy płci, wieku i wyznania, uważa za swój miły

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ „Unia” 1883, nr 24, s. 6.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Zebranie zwołane w dniu 20 grudnia 1885 r. nie odbyło się z powodu braku wymaganej liczby osób – art. VIII ustęp IV statutu.

⁷⁹ „Unia” 1886, nr 1, s. 7.

⁸⁰ Tamże.

obowiązek złożyć Szanownej PT Publiczności najszczerszą podziękę za łaskawe dotychczasowe popieranie jego celów⁸¹. W 1887 r. walne zgromadzenie stowarzyszenia planowano na 6 lutego, o godzinie 15.00⁸².

Kółko Nauczycieli Szkół Wyższych

Dnia 8 grudnia 1883 r. powstało Kółko Nauczycieli Szkół Wyższych⁸³. Zajmowało się omawianiem spraw dydaktyczno-pedagogicznych w zakresie szkolnictwa wyższego, ponadto jego zadaniem było zapoznanie „szerszej publiczności z ustrojem szkolnictwa, wzajemne udzielanie sobie najnowszych zdobyczy naukowych, pokrzepianie ducha koleżeństwa”⁸⁴.

We władzach Towarzystwa znalazły się następujące osoby: prezesem został Bronisław Trzaskowski – dyrektor gimnazjum w Tarnowie, prezesem honorowym Klemens Sienkiewicz – dyrektor gimnazjum w Jaśle, wiceprezesem Ferdynand Tabeau – dyrektor seminarium nauczycielskiego w Tarnowie, a ponadto Mieczysław Baranowski – profesor seminarium nauczycielskiego we Lwowie oraz tarnowscy, profesorowie gimnazjum – Wincenty Maziarski, Ignacy Rychlik, Roman Vimpeller, jako sekretarz i skarbnik. Do Kółka mogły być przyjęte również osoby zajmujące się sprawami szkół wyższych, a na wniosek dwóch członków wydziału w posiedzeniach mogli uczestniczyć goście zaproponowani przez jednego z członków Wydziału⁸⁵.

Czwarte walne zgromadzenie Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych miało odbyć się we Lwowie w dniach 5 i 6 kwietnia 1887 r.⁸⁶

W XIX-wiecznym Tarnowie działalność prowadziły różnorodne, przedstawione wyżej, instytucje oświatowe⁸⁷. „Unia” informowała czytelników o wszelkich wydarzeniach, które miały związek z tymi instytucjami najczęściej w kolumnie „Stowarzyszenia”. Z tekstów prasowych publikowanych na jej łamach w latach 1882–1887 wyłania się więc pewien obraz działalności tarnowskich instytucji oświatowych. Dzięki temu można po latach dokonać rekonstrukcji życia kulturalno-oświatowego w mieście.

⁸¹ „Unia” 1887, nr 2, s. 5.

⁸² Tamże.

⁸³ „Unia” 1883, nr 26, s. 7.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ „Unia” 1887, nr 7, s. 6.

⁸⁷ Trzeba także wspomnieć, że w tym okresie w Tarnowie istniały również inne stowarzyszenia i towarzystwa, m.in. Towarzystwo Strzeleckie, Towarzystwo Spożywcze, Towarzystwo Dramatyczne, Towarzystwo Oficjalistów Prywatnych, Towarzystwo Wzajemnej Pomocy, Towarzystwo Zaliczkowe, Stowarzyszenie Czerwonego Krzyża.